

Τασούλα Μ. Μαρκομιχελάκη, «Εισαγωγή»
(για το έργο *Ερωτόκριτος* του Βιτσέντζου Κορνάρου)

Ο *Ερωτόκριτος* αποτελεί ένα από τα μείζονα έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας εν γένει. Πρόκειται για ένα έμμετρο ερωτικό μυθιστόρημα ή, κατ' άλλους, μία μυθιστορία που εκτείνεται σε περίπου δέκα χιλιάδες στίχους και πιθανότατα γράφτηκε στις αρχές του 17ου αιώνα – μολονότι, σύμφωνα με κάποιους φιλόλογους, δεν μπορεί να αποκλειστεί μια υψηλότερη χρονολόγηση στα τέλη του 16ου αιώνα. Ο ποιητής δεν έχει ταυτιστεί με απόλυτη σιγουριά, αλλά οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν ότι πρόκειται για τον Βιτσέντζο Κορνάρο του Ιακώβου, γόνου βενετοκρητικής οικογένειας ευγενών από τη Σητεία και αδελφό του ιδρυτή της Ακαδημίας λόγιων του Χάνδακα, Ανδρέα Κορνάρου, που έζησε στο διάστημα 1553-1613/14.

Η υπόθεση του έργου τοποθετείται σε μια ακαθόριστη αρχαία εποχή, στην πόλη της Αθήνας. Μέσα στο παλάτι του βασιλιά Ηράκλη μπαινοβγαίνει ως παιδί ο γιος του σύμβουλου Πεζόστρατου Ρωτόκριτος, για να κάνει παρέα στη βασιλοπούλα Αρετούσα την οποία, όπως είναι αναμενόμενο, ερωτεύεται. Με τα τραγούδια που της τραγουδά τα βράδια κάτω από το παράθυρό της, χωρίς να αποκαλύπτει την ταυτότητά του, την κάνει κι αυτήν να τον αγαπήσει. Και καθώς από όλα τα αρχοντόπουλα και βασιλόπουλα (ανάμεσά τους και ο διάδοχος ο βυζαντινού θρόνου) που έρχονται για μια κονταρομαχία στο παλάτι, «μόνον ο Ρωτόκριτος της Αρετής αρέσει», με πρωτοβουλία της κοπέλας αρχίζουν οι μυστικές νυχτερινές συναντήσεις τους, από τις δύο πλευρές ενός σιδηρόφρακτου παράθυρου. Ο ποιητής είχε δηλώσει από την αρχή του έργου του ότι τα θέματα που θα τον απασχολήσουν είναι η αστάθεια της ανθρώπινης μοίρας, ο χρόνος, ο έρωτας, ο πόλεμος, και οι κοινωνικές συμβάσεις. Αυτό το τελευταίο είναι και η κινητήρια δύναμη της πλοκής, διότι, εξαιτίας της κοινωνικής διαφοράς των δύο ερωτευμένων παιδιών, δημιουργούνται όλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, με αποτέλεσμα αφενός ο Ρωτόκριτος να

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7:
«Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»
Τασούλα Μ. Μαρκομιχελάκη, «Εισαγωγή» (για το έργο *Ερωτόκριτος* του Βιτσέντζου Κορνάρου)

διωχθεί στην εξορία, επειδή τόλμησε να ζητήσει την κοπέλα σε γάμο, αφετέρου η Αρετούσα να κλειστεί στη φυλακή από τους γονείς της λόγω της επίμονης άρνησής της στα βασιλικά προξενιά. Τη φωνή των κοινωνικών συμβάσεων στο έργο εκπροσωπούν η νένα (παραμάννα) της κοπέλας Φροσύνη και ο στενός φίλος του νέου Πολύδωρος, οι μόνοι που γνωρίζουν τον μυστικό έρωτα των δύο πρωταγωνιστών και προσπαθούν, με την επιχειρηματολογία που επιστρατεύουν, να τους αποτρέψουν από αυτόν. Ωστόσο, στο τέλος, μετά τη νικηφόρα επέμβαση του μεταμφιεσμένου Ρωτόκριτου στον πόλεμο με τους Βλάχους, επιβραβεύεται η ανδρεία και η σύνεσή του εις βάρος της κοινωνικής θέσης του, με αποτέλεσμα ο βασιλιάς να δώσει την ευχή του για τον γάμο της κόρης του μαζί του και έτσι το έργο να τελειώσει μέσα σε γενική χαρά. Ο ποιητής στο τέλος εξαιρεί την αξία της υπομονής στη ζωή του ανθρώπου, δηλώνοντας το όνομα και τον τόπο καταγωγής του.

Από πολλά χρόνια γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι ο Κορνάρος άντλησε την πλοκή της μυθιστορίας του από κάποια ιταλική διασκευή του γαλλικού ιπποτικού μυθιστορήματος *Paris et Vienne* του Pierre de la Cypède. Ωστόσο, ο ποιητής «επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στη σειρά των γεγονότων, αποσιώπησε ορισμένα επεισόδια του προτύπου του και δημιούργησε νέα και, το σπουδαιότερο, αλλοίωσε το όλο ήθος αυτής της μεσαιωνικής μυθιστορίας αυλικού έρωτα και το προσάρμοσε στις αναγεννησιακές αντιλήψεις του για την κοινωνία και την ηθική» (Holton 1997, 262).

Οι παλαιότερες σωζόμενες μορφές του κειμένου προέρχονται από την πρώτη βενετσιάνικη έκδοση του 1713, της οποίας υπάρχουν σήμερα μόνο τρία αντίτυπα, και από ένα επτανησιακό χειρόγραφο του 1710, που κοσμείται με 120 μικρογραφίες οι οποίες παρακολουθούν εικαστικά την υπόθεση του έργου. Έκτοτε, ο *Ερωτόκριτος* γνώρισε έντεκα εκδόσεις στη Βενετία μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, και πολλές ακόμη στην ίδια πόλη αλλά και στην Αθήνα, μέχρι τις αρχές του 20ού· εκδόσεις φτηνές και χωρίς επιστημονικές αξιώσεις, που όμως μαρτυρούν τη δημοφιλία ενός έργου το οποίο, ενώ βασίστηκε στη γραπτή ελληνική και ευρωπαϊκή λογοτεχνική παράδοση των προηγούμενων αιώνων, στη συνέχεια αγαπήθηκε πολύ από τα λαϊκά

στρώματα και δεν άργησε να περάσει στη λαϊκή τέχνη και στα στόματα των κατοίκων της κρητικής υπαίθρου, καθώς και των νησιών του Ιονίου και του Αιγαίου, χάρη στους αξιοθαύμαστους μηχανισμούς απομνημόνευσης που διαθέτει ο προφορικός πολιτισμός. Μέσα στον 20ό αιώνα έγιναν δύο κριτικές εκδόσεις του, από τον Στέφανο Ξανθουδίδη (1915) και τον Στυλιανό Αλεξίου (1980), και το 1998 κυκλοφόρησε, σε επιμέλεια του Γ. Π. Σαββίδη, μία επεξεργασμένη μορφή του κειμένου της πρώτης βενετσιάνικης έκδοσης του έργου, από την οποία και αντλούμε τα αποσπάσματα που ανθολογούνται εδώ – στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφέρουμε παρενθετικά ότι επειδή η έκδοση Σαββίδη δεν είναι κριτική, για τους σκοπούς της παρούσας ανθολόγησης έχει συγκροτηθεί ένα καινούριο κριτικό υπόμνημα, στο οποίο τα σχόλια περιλαμβάνουν κυρίως τις διαφορετικές γραφές της έκδοσης Αλεξίου 1980 και δίνεται η ενίοτε διαφορετική στιχαρίθμηση. Επιπλέον, με βάση το κριτικό υπόμνημα της τελευταίας γίνονται και τα σχόλια που αφορούν τις διαφορετικές γραφές του χειρόγραφου μάρτυρα (X).

Ο *Ερωτόκριτος* είναι γραμμένος σε [ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο](#) με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία, τον αγαπημένο στίχο της ελληνικής παράδοσης. Ο πλούτος του σε λογοτεχνικά σχήματα και εικόνες, ο αριστοτεχνικός χειρισμός του μέτρου, οι επιτυχημένες ομοιοκαταληξίες και η ωριμότητα και καθαρότητα του κρητικού ιδιώματος ως λογοτεχνικής γλώσσας είναι λόγοι που στρέφουν πολλούς ειδικούς φιλόλογους να μελετήσουν την ποιητική του κειμένου. Έτσι, την τελευταία δεκαπενταετία έχουν γίνει τέσσερα ειδικά επιστημονικά διεθνή συνέδρια για το έργο, και η σχετική βιβλιογραφία από τον 19ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας εκτείνεται σε πολλές εκατοντάδες λήμματα. Εξάλλου, πολύ χρήσιμο εργαλείο για τη μελέτη του κειμένου είναι η έκδοση του *Συμφραστικού Πίνακα Λέξεων*, σε έντυπη μορφή και σε CD-Rom, από τους David Holton και Dia Philippides (1996-2000).

Ιδιαίτερα έχει επιμείνει η έρευνα στην αποκρυπτογράφηση των συμβολισμών του Β' μέρους του έργου, που είναι και το εκτενέστερο και αφηγείται την πολυπρόσωπη γκιόστρα (κονταρομαχία), οργανωμένη από τον βασιλιά για να

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»
Τασούλα Μ. Μαρκομιχελάκη, «Εισαγωγή» (για το έργο *Ερωτόκριτος* του Βιτσέντζου Κορνάρου)

διασκεδάσει τη μελαγχολική από τον έρωτα κόρη του. Έχει επισημανθεί ότι η γκιοστρά αποτελεί μια μικρογραφία της όλης πλοκής, ως αναπόσπαστο τμήμα του έργου, και «συμβάλλει στην κατανόηση εκ μέρους μας των σχέσεων των πρωταγωνιστών και οδηγεί κατ' ευθείαν στα δραματικά γεγονότα» (Holton 1997, 276) που θα ακολουθήσουν.

Το έργο είναι αφηγηματικό, αλλά ο χωρισμός του σε πέντε μέρη, που προσιδιάζει στην πεντάπρακτη δομή του (νεο)κλασικού δράματος, και το μεγάλο ποσοστό ρήσεων των προσώπων σε ευθύ λόγο τού προσδίδουν έναν χαρακτήρα θεατρικότητας. Ο αφηγητής της ερωτικής αυτής ιστορίας, ο «Ποιητής» όπως αναφέρεται, δεν είναι ένα πρόσωπο αμέτοχο στο έργο του. Σπάνια, αλλά σε καίριες στιγμές, θα παρέμβει στην αφήγηση. Πότε απευθύνεται στο κοινό του με διάφορες προτροπές: «Μην την καταδικάσετε την πικραμένη κόρη...», «Μην το κρατείτε για πολύ, μην το θαμάζεστε' όλοι...»· πότε σχολιάζει τη συμπεριφορά των ηρώων του: «Έτσ' είναι κ' εις τον άγουρο και κόρη, όντεν αρχίσου φιλιά να κάμου τσ' ερωτιάς...»· την επικρίνει: «Εγώ μεγάλο το κρατώ, σαν το κρατούν κ' οι άλλοι, να δείξη η μάνα στο παιδί έτοια ασπλαχνιά μεγάλη»· ή τη δικαιολογεί: «Ετούτον είναι φυσικό κι όπ' αγαπά φοβάται...». Πότε, ακόμη, τους επιπλήττει σε ευθύ λόγο, αν διαπιστώσει ότι φέρονται υπερβολικά: «Άδικον είν', Ρωτόκριτε, ετούτα να τα κάνης, βλέπε μ' αυτάνα έτσ' άδικα να μην την αποθάνης...»· ενώ κάποτε δεν λείπει και μια δόση ειρωνείας, όπως, για παράδειγμα, στο τέλος του έργου, την ώρα που το ερωτευμένο ζευγάρι μετά τον γάμο του αποσύρεται στη γαμήλια κάμαρα και ο ποιητής αυτολογοκρίνεται: «Εγώ δεν θέλω και δειλιώ να σάσε πω με γράμμα τη νύκτα πώς εδιάξασιν, ίντά 'πα κι ίντα εκάμα».

Ολόκληρο το έργο μαρτυρά, εκτός από το έμφυτο ποιητικό τάλαντο του δημιουργού του, και την αξιοθαύμαστη μόρφωσή του που, όπως έχει προταθεί, μπορεί να εκτείνεται από τις ρητορικές και λογοτεχνικές θεωρίες του 16ου αιώνα μέχρι και τις ιατρικές πραγματείες του καιρού του, όπου ο έρωτας θεωρούνταν και αντιμετωπιζόταν ως σωματική και ψυχική ασθένεια. Επίσης, χαρακτηρίζεται από μια

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7:
«Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»
Τασούλα Μ. Μαρκομιχελάκη, «Εισαγωγή» (για το έργο *Ερωτόκριτος* του Βιτσέντζου Κορνάρου)

αστείου ποικιλία εικόνων και ρητορικών σχημάτων, που δεν περνά απαρατήρητη από κανέναν αναγνώστη, θεατή ή ακροατή του. Μεταφορές, παρομοιώσεις απλές και ομηρικού τύπου, παρηχήσεις, αποστροφές, υπερβολές, ασύνδετα και πολυσύνδετα, και η δραματική ειρωνεία είναι μόνο κάποια από τα σχήματα που ο ποιητής επιστρατεύει, όχι μόνο για να στολίσει τον λόγο του, αλλά, κυρίως, για να υπογραμμίσει τα συναισθήματα και τις αντιδράσεις των ηρώων του.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι ο *Ερωτόκριτος* έχει γνωρίσει δεκάδες διασκευές για το θέατρο, ακόμη και για όπερα, και πάρα πολλές μουσικές εκτελέσεις, οι οποίες βασίζονται είτε στην παραδοσιακή μελωδία που έχει ταυτιστεί με το συγκεκριμένο έργο είτε σε νέες συνθέσεις. Ακόμη, έχει εμπνεύσει πλήθος εικαστικών καλλιτεχνών, από τον άγνωστο μικρογράφο του επτανησιακού χειρογράφου, τον λαϊκό ζωγράφο Θεόφιλο και τον Γιάννη Τσαρούχη, μέχρι τους σύγχρονους ζωγράφους και χαρακτες που έλαβαν μέρος στη μεγάλη ομαδική έκθεση «μόνον εσέ, Ρωτόκριτε...» το 2015.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Holton 1997

David Holton, «Μυθιστορία», *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, επιμ. David Holton, μτφρ. Ναταλία Δεληγιαννάκη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1997, σ. 253-291.